

ÚVOD DO ZÁPADO A STŘEDOEVROPSKÉ STŘEDOVĚKÉ ARCHITEKTURY A STAVITELSTVÍ

Ing. Martina Hřibová, PhD.

Po rozdělení římské říše a náporu barbarských národů vznikají nové ideje architektury.

KŘESŤANSKÉ STAVEBNÍ UMĚNÍ

Po uznání křesťanství ediktem milánským (r. 313) se počíná vytvářet starokřesťanská architektura, zejména na stavbě kostelů. Předtím se křesťané shromažďovali pouze v prostorách obytných domů. Oblast západních a východních křesťanů vyvíjí obdobné stavební typy. Rozdíly jsou v užití klenby a kupole na východě a oblibě transeptu podle vzoru Svatopetrské baziliky na západě. Významné starokřesťanské stavby se nachází v Sýrii (baziliky Kalb-Luzeh, Turmain).

Bazilika a centrála

Křesťanská bazilika navazovala na jeden z typů civilních římských bazilik (bazilikální síň císařských paláců). Prostor býval trojlodní, ale i pětiodní, střední loď je širší a vyšší, osvětlená shora okny (bazilikální způsob). Hlavní loď byla původně bez stropu s průhledem do krovů, od bočních lodí oddělena sloupovým a ukončená apsidou. Před bazilikou byl umístěn rajský dvůr, kterým se vstupovalo do předsíně (nartexu) a dále do hlavní lodi. V hlavní lodi bylo před presbyteriem vymezené místo pro zpěváky a k němu přiléhaly kazatelny. V prostoru apsidy nad hrobem mučedníka stál oltář. V pozdějším vývoji se přidala příčná loď a transept. Nad bočními loděmi bývaly v patře ochozy, emporie, což je počátek růstu hlavní lodi do výšky. Věže byly až do 6. století stavěny volně vedle baziliky. Centrální stavby jako **baptisteria** a **mauzolea** byla budovány na půdorysu kruhovém, čtvercovém, mnohoúhelníkovém nebo rovnoramenného kříže.

Významné stavby: **baz. Sv. Petra ve Vatikáně**, **baz.sv. Pavla. Ravena** -významným odkazem křesťanského umění 5. a 6. století je město Ravena, sídlo císaře Honorio a Gally Placidie. Stavby této doby byly význačné cihlovou strukturou i bohatou mozaikovou výzdobou. Vyvrcholením byl chrám **S. Vitale** – kupole je zajímavým způsobem vyklenuta z dutých tvárnic v podobě hliněných hrnců.

BYZANTSKÁ ARCHITEKTURA

Vliv Byzance vzrostl za císaře Konstantina, který si ji r.330 zvolil za své sídlo. Vznikl svébytný architektonický styl, zejména u monumentálních staveb chrámů. Charakteristickým znakem bylo jednotné použití materiálu (hlavně cihly, malta, hojně i kámen). Hlavním technickým problémem bylo převádění tlaků rozměrných kupolí do čtvercových půdorysů. Novým prvkem byl **tambur**, válcový mezičlánek vložený mezi kupoli a zdivo. Tambur s kupolí byl vedle zední architektury nejtypičtějším znakem tohoto stylu. Vyvrcholením klenebního systému byl chrám **Hagia Sofia** v Cařihradě.

Vliv byzantské tvorby ve východní a západní Evropě:

Sloh byzantský ovlivnil jak vývoj pravoslavné architektury v Srbsku, Bulharsku, Rusku tak i muslimské architektury v Srbsku a Turecku.

U východních Slovanů se jako stavební materiál používalo původně hlavně dřevo. Koncem 10. století kníže Vladimír přijal z Byzance křesťanství a prohlásil je za státní náboženství. S ním přišel do Kyjevské Rusi i nový způsob staveb. V polovině 11. století se stavěla mnohakupolová **katedrála sv.Sofie v Kyjevě** (1037). Od byzantských staveb se lišila půdorysem i konstrukcí, ale hlavně zaklenutím 13 kupolemi. Výsledkem po mnoha přestavbách je devět lodí s desíti apsidami. Obdobně je řešen i pětikupolový **chrám sv. Sofie v Novgorodu** (1054).

Na Balkánském poloostrově se architektura rozvíjela pod vlivem byzantské, románské i islámské tvorby a byla charakteristická kupolovými chrámy s protáhlou centrální dispozicí i četnými kláštéry (monastýry).

Islámská architektura

Vznikaly církevní stavby a paláce pro kalify, university (medresy) a mauzolea. Medresa bývala spojena s mešitou. Stavebním materiálem bylo dřevo, cihly, polévaná keramika – fajáns, majolika; sádra i rákos. Stavební konstrukce nebyla vždy důkladná. Při vytváření rozsáhlých prostorů hrál důležitou úlohu sloup s velmi štíhlým dřikem. Sloupy nesly oblouky různých tvarů. Kupole bývala vysoká i nízká, cibulového tvaru i žebrová. Zdi byly bohatě zdobené rostlinou ornamentikou – arabeskou.

Stavební druhy:

Mešita se prostorovým uspořádáním výrazně lišila od křesťanského chrámu. Bývala dvoudílná, složená z rozsáhlého nádvoří se studnou a modlitebny. Nádvoří bylo obklopeno sloupovými síněmi a na straně obrácené k Mekce přiléhala modlitebna – rozsáhlý sloupový mnohalodní prostor s nikou (mirhab) ve stěně, kde byl uložen korán. Vnější část mešit doplňovaly **minarety** – štíhlé hranolové nebo válcové věže s ochozem. S mešitou sousedily byty kněží, knihovny, školy, noclehárny, nemocnice, lázně a další. Byla budována četná **mauzolea** (*m. v Agře v Indii*). Další díla jsou např. ve Španělsku (maurské umění). Vrcholným příkladem je *palác Alhambra nad Granadou*.

PŘEDROMÁNSKÁ ARCHITEKTURA

Západoevropská předrománská architektura:

Merovejská architektura

Za vlády dynastie Merovevců.

Karolínská architektura

V roce 800 (po korunovaci Karla Velikého na římského císaře) nastává průnik italské kultury. Toto období bývá označováno jako tzv. první renesance. Významné stavby vznikly v sídelním městě Cáchách.

Otonská architektura

Je předzvěstí příchodu románského slohu a využívá poznatků antiky i obou předchozích slohů. Někdy bývá označována jako tzv. druhá renesance. Významným odkazem otonské architektury je *chrám sv. Michala v Hildesheimu* z počátku 11. století.

stavby

kostely, kláštery, falce (*Nymwegen, Cáchy, Worms*) – tyto budovy byly zděné nebo kamenné, zatímco běžná obydlí byla dřevěná.

kostely - odvozené z bazilik a centrálních starokřesťanských staveb. Dispozičně jsou řešeny ve tvaru **T** nebo **latinského kříže**. Zastropení bylo ploché, dřevěné, někdy měly klenbu (*kaple Karla Velikého*);

kláštery – byl vyvinut ustálený stavební typ skládající se z kostela, konventu, opatství, školy, nemocnice, hospodářských budov, dílen a sýpky. Příkladem je *klášter S. Galen* - dvouchórový chrám ve tvaru latinského kříže se dvěma volně stojícími věžemi, kolem jsou umístěny hospodářské budovy. V této době byly kláštery nejdůležitějším střediskem kultury a uměleckého snažení.

Území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska:

Sámova říše (7. stol)

Stavby odolných opevněných hradišť.

Velkomoravská říše (vrchol v 9. stol)

Po příchodu Cyrila a Metoděje (r. 863) byly stavěny hradiště a opevněná sídla (*Mikulčice, Staré Město, Nitra, Uherské Hradiště*), přičemž střediskem byly Mikulčice.

Budovy se dají rozdělit do hlavních skupin – **kostely s kruhovou apsidou** (*Staré město u Uh. Hradiště*), **kostely s pravoúhlým závěrem** (*v Modré a Mikulčicích*), **baziliky** (trojlodní *bazilika v Mikulčicích*), dále **rotundy**, **hradiště** - pravděpodobně předchůdci měst, (*Mikulčice* 6ha knížecí

sídlo + 100ha předhradí, 6 církevních staveb, z toho jedna velká bazilika, celkově asi pro 2000 obyvatel)

Český stát (počátky v 10. stol)

Rotunda sv. Víta r. 930 - přestavěna **bazilikou Spytihněva**, byla centrální stavba se 4 apsidami. **Rotunda v Libici** z 10. století byla postavena ve stylu otonské architektury.

Větší rozvoj architektury nastal po založení biskupství r. 973. Vznikaly benediktinské kláštery (**sv. Jiří na Pražském Hradě**, což je nejstarší trojlodní bazilika v ČR). V 10. století se již používal kamene i na stavbu obytných domů. Čechy v té době odpovídaly pozdně karolínskému a otonskému stylu a od 11. stol přebíraly románský sloh.

ROMÁNSKÝ SLOH

Tento stavební sloh vznikl v 11. století a vyvinul se z prerománského slohu kombinovaného s tvary a výzdobou římské architektury. Prostor byl uzavírán klenbou a kupolí, zpočátku příliš masivní, později byly kupole odlehčovány. Původně byla používána klenba valená, zpočátku půlkruhovitá, pak lomená, později klenba křížová (vzorem byla římská přímá klenba) vytvořená průnikem dvou půlválců. Uplatňovaly se vlivy maurské (podkovový, hrotitý oblouk, stalaktitové klenby) i byzantské.

Pojmenování „románský“ vychází od latinského jména Říma, jelikož toto umění vzniká v zemích, které byly součástí římské říše.

Stavební materiály a techniky

Používaly se nejrozmanitější stavební hmoty. V raném období se hojně používalo dřevo. Později byl hlavním stavebním materiálem **kámen**- lehký vápenec (Loira), mramor (Toskána) – střídáním světlého a černého bylo typickým znakem italské románské tvorby, opuka (Čechy), pískovec v Německu.

Kámen byl buď tesaný, opracovaný do kvádrů (kvádríkové zdivo) nebo lomový. Kameny byly menší než v antice. Též se používaly **cihly** (vyšší a kratší než dnes).

Románská klenba

Plochá střecha se změnila na zaklenutou. Nejprve se zaklenovaly boční lodě a apsidy, teprve později loď hlavní. Tvarově i konstrukčně nejjednodušší byla klenba valená, která vyžaduje tlusté zdivo, jejímž příkladem je **katedrála Notre Dame du Port v Clermontu**. Základem klenby byla stará římská přímá křížová klenba. Z ní vycházela křížová klenba stoupající. Klenby se zdily plnostěnné, tedy byl nutný masivní pilíř. Pokrok byl románský složený pilíř. Významným konstrukčním počinem bylo dosažení svodu tlaků klenby do několika konkrétních míst. Později vznikla klenba žebrová. Románské konstrukce jako stoupající klenba žebrová, lomený oblouk a zachycení šikmých bočních tlaků kleneb opěrnou konstrukcí, tvořily základ tvorby gotické.

Chrámů

Dispozice chrámů bývala obdélníková nebo kruhová s apsidami, prostorové uspořádání bylo bazilikálního nebo halového (nový jednolodní typ) typu. Nejčastější dispoziční uspořádání bylo do písmene T nebo latinského kříže. Bazilikální stavby se zvýšenou hlavní lodí mívaly tři nebo pět lodí a někdy jednu nebo více příčných lodí se stejnou výškou jako loď hlavní. Románský půdorys byl vázán geometrickou pravidelností, tedy vedlejší loď měla poloviční šířku než loď hlavní, z čehož plyne, že na jedno klenební pole hlavní lodi připadají dva čtverce lodi vedlejší, takže vznikla šestidílná klenba. Sloupy byly trojdílné, s jednoduchou hlavicí jehlancovou nebo krychlovou, později mírně zdobenou. Okna byla jednoduchá, zaklenutá, někdy dvoudílná či trojdílná s atikizujícím sloupkem. Okna byla zasklívána až v době gotické.

Příklady chrámů: **katedrály ve Špýru, Trevíru, Kolíně nad Rýnem, Norwich** (1096-1150)

Hrady

V románském slohu vznikl nový stavební prvek – hrad - opevněné sídlo šlechty s vysokou obrannou věží kruhového nebo čtyřhranného půdorysu. Dispozice hradu byla většinou čtverhranná

s několika obytnými patry, s vnějším nebo plášťovým opevněním. Příkladem je *Carcassonne* ve Francii.

Města

Města byla opevněná a uvnitř s opevněnými budovami. Příkladem byla románská zástavba měst: *Paříž, Norimberk, Frankfurt nad Mohanem, Řezno, Praha*.

Území Čech, Moravy a Slezska:

V 11. století byly budovány hlavně kostely (*Svatovítský chrám, Spytihněvova bazilika*). V Praze bylo vybudováno 41 kostelů v 11. století. Dále byl postaven *patrový palác na Pražském hradě* s valeně klenutým podzemím a 12 m širokými hradbami, *kamenný Juditin most* či *Staré město pražské*. Ve 12. století za vlády Vladislava II. vznikly premonstrátské chrámy jako např. *P. Marie na Strahově* (r. 1143), *Rotunda sv. Jiří na Řípu* (1126), *rotunda sv. Kříže* (poč. 12. století), *sv. Longina* (12. století), *sv. Martina* (1100).

Vrcholem románské architektury byly kostelíky skupiny vinecké, kde byly ojediněle použity gotické prvky: *sv. Mikuláše ve Vinci* (1240), a *kostel sv. Mikuláše v Potvorově*.

Slovensko

Na území Slovenska vznikly župní hrady např. v Bratislavě či Nitre. Původní dřevěné hrady byly přestavovány na kamenné. Ze 12. století pochází klášterní chrámy (benediktýnský *kostel P. Marie v Diakovicích* – jedna z mála cihlových staveb), četné panské emporové kostely či rotundy. První úplně zaklenutým kostelem na Slovensku byl jednolodní *kostel v Bíni na dolním Hronu*.

GOTICKÝ SLOH

Charakteristické znaky gotického slohu byly vertikálnost, vnější opěrný systém, lomený oblouk a žebrová klenba. Slovo „gotika“ byl zpočátku posměšný název italské umělecké kritiky. Ve Francii je tento sloh nazýván výstižně „style ogival“ (sloh lomený). **Gotika na rozdíl od předcházejícího románského a následujícího renesančního nebo barokního slohu vytváří osobité tvarosloví i nově pojatou skladbu prostorovou a hmotovou.**

Ve 12. století se v době románské v Ile-de-France (území ve Francii) uplatňovaly prvky nastávajícího gotického slohu. Vznikla žebrová klenba, která celkově odlehčila konstrukci a tím i snížila nároky na tloušťku stěn, které zeštíhlily díky použití opěrného systému. Dalším novým prvkem byl lomený oblouk. Gotická architektura měla zdivo z malých kamenů (cihel) pouze jako výplň žebrové kostry, což umožnilo prosvětlit stavby. Žebrová klenba byla složena z klenáků, které byly uzavřeny svorníkem. Propojilo se navzájem několik žeber, aby co nejvíce odlehčilo konstrukci, jednotlivá pomocná žebra nebyla spojena plynule, ale lomeně. Opěrný systém byl založen hlavně na vnějších podpěrách, které odváděly šikmý tlak mimo prostor katedrály do opěrných pilířů. Tento opěrný systém se skládal z žeber, pasů, pilířů a opěráků. Smyslem bylo, aby šikmý tlak byl pomocí dostatečné hmoty převeden do výslednice směřující do vnitřní třetiny základové spáry. **Zedř tak byla vyloučena ze své původní nosné funkce.**

Typy kleneb

šestidílná a osmidílná (z románského období), pětídílná (*Staronová synagoga v Praze*), dalším členěním klenebného pole vznikla hvězdicová, síťová (žebro nepřichází do protilehlé podpory plynule, ale lomeně), vějířová (časté v Anglii – rotací žebra kolem svislé podpory), plastická sklípková zvaná diamantová (jižní Čechy), kroužená – prostorová křivka.

Hrady

Obecně měly tlusté hradební zdi, chráněné opevněním. Postupně mizely pevnostní věže (**donjon**, kde bylo umístěno vlastní královské sídlo). Hrad byl projevem nově vznikajícího feudálního systému. V Prusku byl vybudován hradební komplex *Malbrok*, u nás např. *Pernštejn*.

Bergfrit – velká věž hradu s převažující útočištnou funkcí. V době míru nebyly její temné prostory využívány k bydlení. Často bývala použita jako možnost posledního útočiště.

Donjon – velká věž obytného charakteru. Prostory byly uzpůsobeny ke stálému bydlení

Hrady v českých zemích mají:

Pasivní obranu, kdy investoři spoléhali na stavění překážek do cesty, jako byly zdi a příkopy:

přechodné dispozice - přechod mezi hradišti a hrady, kdy obrana byla umožněna díky valovému opevnění bez vnitřní ztužující konstrukce, přičemž do valu byla vložena obytná stavba nižší než hradba. Příkladem je Halvačov, Angerbach a Tachov.

dispozice s obvodovou zástavbou – vícedílné hrady na nepravých ostrožnách. Mívaly 1-3 věže a zástavbu uspořádanou tak, že alespoň jedna stěna tvořila součást obvodové fortifikace. Příkladem je Křivoklát.

Později vznikaly hrady s aktivní obranou, kde byly stavěny překážky na dostřel:

francouzský kastel - pravidelné vícevěžové hrady s převážně okrouhlými flankovacími věžemi (předsunutá věže, ze kterých bylo možno odstřelovat podél hradeb), které tvořily systém umožňující aktivní obranu. Vnitřní zástavba měla obvodový charakter. Objevovaly se od poloviny 12.století. Vznik hradů tohoto typu je spojován s králem Filipem Augustem.

středoevropský kastel - pravidelné čtyřúhelníkové, nejčastěji čtyřvěžové, primárně městské hrady s obvodovou zástavbou. Věže bývaly ve většině případů čtverhranné bez možnosti flankování. Vnitřní komunikaci umožňoval arkádový ochoz.

Katedrály

Nejvyspělejšími stavbami gotické architektury byly katedrály. Příkladem rané gotiky je **St.Denis** - 1144, **Notre Dame v Paříži** či **katedrála v Lyonu**. První katedrála s opěrným systémem byla katedrála v Chartres (1220). Katedrála obecně měla podélnou dispozici, mohla být třílodní, pětিলodní, sedmilodní jako Notre Dame v Paříži, byla výškově protáhlá a měla složitý ornament kružby. Okna byla zasklená malými tabulkami jasných barev spojené olověnými pásky - vitráže. Velká výtvarná péče byla věnována západnímu průčelí s obvykle dvěma věžemi. Typické stavby jsou **dóm v Kolíně nad Rýnem**, **S.Francesco v Boloni** (1236-1263) a **Milánský chrám** (1386).

Města

Města vznikala ze starých římských vojenských táborů, podhradí, tržních vsí apod. Často byla také zakládána na zeleném drnu **lokátorem**, který vyhledával vhodné místo. Urbanisticky nejvyspělejší byla města šachovnicového půdorysu – velká čtyřúhelná náměstí a téměř pravoúhlá síť ulic. Projevovala se snaha, aby zástavba, hlavně na náměstí, byla stejně vysoká. Domy byly budovány na téměř typizovaném půdorysu. Vznikly nové společenské a hospodářské stavby, např. radnice, rychta, kupecký dům, teatrum, lázně, masné krámy, celé řemeslnické ulice a jiné. Někde byly budovány nemocnice a školy, ojediněle mincovny. Důležitou městskou stavbou byl klášter s kostelem a městský či farní kostel. Významné místo zaujímal město horní. Města byla sevřena hradbami se vstupními branami. Budování opevnění bylo předním právem města. Opevnění sestávalo z hradeb s baštami, věží a bran, hliněných valů a vodního příkopu. Hradby byly zdi z kamene či cihel, zpravidla neomítnuté. Na hřebenu hradeb byl ochoz s ozubeným cimbuřím nebo podsebití – pavlač vysunutá na dřevěných či kamenných krakorcích s otvory v podlaze. Někde se používal i dvojitý pás hradeb. Území mezi hradbami se nazývalo **parkán** neb příhradek. Městská zeď bývala v rozích a na delších úsecích zpevněna baštami (věž) často předstupující před líc zdiva. Velká péče byla věnována zajištění vstupů do města branami, byla to buď věž s průjezdným přízemím, průjezd mezi dvěma věžemi nebo barbakán tj. zdvojená brána. Kromě těchto velkých bran, byly mnohé hradby opatřeny menšími branami (fortnami) a brankami (porta parva) pro přístup na parkan a k vodě.

Velmi zajímavá je skupina měst, které vznikly přestavbou staršího jádra (často kostela) a působí tak dojmem založení na rovině (Sušice, Jindřichův Hradec, Čáslav, Polička). Města se někdy vyvíjela vedle sousední osady nebo hradu. Pak mohl kostel postavený před hradbami léta sloužit jako farní kostel města vedle. Občas se také města přesouvala (několikrát Pelhřimov). Pro

historický vývoj bývalo typické, že starší kostel stál v původním jádře a radnice naopak na náměstí mladším. Zvláštním případem bylo vestavování obytných bloků do rozlehlých náměstí (Malá Strana, Písek). Ve středověku nelze vést přesnou dělicí rovinu mezi městy a vesnicemi. Některá města dlouho existovala jako vesnice. Poskytnutí městských práv bylo zdrojem peněz (města platila jak králi, tak šlechtici).

Městský dům

Vzhledem k omezené ploše města, dané opevněním a snaze o co největší počet stavebních parcel, byly pozemky kolem náměstí a důležitých ulic rozděleny na úzké díly o šířce 3-10 metrů. Malá půdorysná plocha byla kompenzována výškou zástavby. V přízemí býval krám nebo obchod majitele – **mázhaus**, který měl klenbu (křížová nebo valená), byl orientovaný štítovým průčelím do náměstí nebo ulice a tvořil tzv. **frontu domů**. Později byla budována loubí. Chudina bydlela na okraji měst u hradeb.

Území Čech, Moravy a Slezska:

Do českých zemí se gotika dostala ve druhé čtvrtině 13. století.

přemyslovská gotika - (Přemysl Otakar II.) byla vrcholem evropského zakládání měst. Hrady: **Bezděz**, kláštery: **České Budějovice, Zlatá Koruna, Vyšší Brod, klášterní kostel Sedlec**

vrcholná (lucemburská) gotika - za vlády Karla IV.(1346-1378) vznikly kostely - **sv. Jindřich, P. Marie, Emauzy, sv. Štěpán, Sněžná**, dále pak **Karlova Univerzita (1348), Nové Město pražské, Karlův most** (Parlérova huť), **Karlštejn**. Chrámy - **sv. Víta**, jehož stavitelé byli Matyáš z Arrasu (+ 1353) a Petr Parléř – originální.

pozdní gotika - hlavním stavitelům byl Benedikt Rejt z Pístova (**Vladislavský sál**, dostavba **kostela sv. Barbory v Kutné Hoře** –1512, **chrám sv. Mikuláše v Lounech**-1520) a Matěj Rejsek (**Prašná brána** – 1475, **kostel sv. Barbory v Kutné hoře**)

Slovensko:

Důležitými stavbami byly **františkánský kostel v Bratislavě, chrám v Levoči, katedrála sv. Alžběty v Košicích** a **dominikánský kostel v Košicích**. Rozvíjela se města - **Kremnica, Banská Štiavnica**. Byly budovány hrady **oravský, spišský, bratislavský**. Na Slovensku se dochovala vzácná skupina srubových kostelíků (např. **dřevěný kostel v Hervartově** z r. 1480).

Zahrada

Ve středověku zahrada přestala být architektonickou kompozicí. Prostorové uspořádání zahrad bylo dáno především praktickými hospodářskými hledisky a nikoliv širším výtvarným záměrem. Výjimku v tomto směru představovaly středověké zahrady islámu – od Indie až na Pyrenejský poloostrov, kde se dále udržovaly a výtvarně rozvíjely tradice orientálních architektonických zahrad. V tomto směru je známý např. maurský soubor zahrad Alhambry v Granadě, patřící k nejcennějším zahradám všech věků, zahrady v indické Agře, která byla dočasným sídlem Velkých Mogulů, a řada dalších.

Středověké zahrady na sever od Pyrenejí, Alp a Balkánu, rozvíjející se zejména u venkovských stavení či na prostorově značně omezených pozemcích měšťanské zástavby, byly využívány především hospodářsky, co bylo mimo jiné dáno i středověkým náboženským purismem, který považoval za hříšné vše, co bylo pouze pro potěšení. Byly zde pěstovány především ovocné stromy, zelenina, rostliny léčivé, aromatické a symbolické (vyjádření božské lásky, nevinnosti panny Marie a pod.- lilie, růže, konvalinka atd.), částečně i rostliny k oddechu – zejména formou ve své době oblíbených drnových laviček, ale i prostřednictvím lázně, bazénu či altánku.

Větší plochy hospodářsky využívaných zahrad byly pro omezené prostorové možnosti měst umístovány téměř vždy na vnější straně hradebního opevnění. Z tohoto hlediska je zajímavé zjištění z Nového Města nad Metují z roku 1901, který uvádí Dokoupil: „K budovám některých nově stavěných domů ve městě byly přidělovány v předměstí před hradbami zahrádky, jejichž parcelace a přidělování majitelům bylo provedeno v tomtéž pořadí, v jakém stály jejich domy ve městě.“ Karel IV. při zakládání Nového Města pražského pojal do vnitřku městského opevnění

velký podíl těchto hospodářsky zaměřených zahrad. Zahradní prvky, i když v omezené míře, se uplatňovaly i na hradech. Jednalo se o tzv. „hradní zahrádky“, které využívaly víceméně náhodných nezastavěných malých ploch mezi budovami a hradbami.

Středověký rozvoj církevní moci se výrazně odrazil i v rozvoji klášterů a jejich zahrad. Práce na zahradě a pěstování léčivých rostlin představovaly významnou činnost některých řádů. Klášterní zahrady byly často členěny do většího počtu funkčních celků, čímž vznikaly zahradní soubory. Okrasnými rostlinami nejvyšperkovanější byl zpravidla vždy tzv. „rajský dvůr“, přiléhající ke kostelu a vymezený ze čtyř stran křížovou chodbou. Střed zahrady rozdělený na čtyři čtvercové plochy tvořila téměř vždy studna nebo kašna. Samostatnou zahradou byla často zahrada léčivých rostlin, dále zelinářská zahrada, často i štěpnice (ovocný sad), někdy i vinice či chmelnice. Klášterní zahrady byly svým způsobem dlouhodobým pokračováním tradice římské zahradní kultury [4].

RENEŠANČNÍ ARCHITEKTURA

Vycházela z antiky a vznikla v Itálii. Využívala klenbu valená, křížová a kupole, kdy používá zkušenosti z antiky a italského románského slohu. Snahou o odlehčení klenby byla táhla. Renesance přebírala prvky i z gotiky. Italská gotika je též označována za protorenesanci, protože obsahuje hodně klasicizujících prvků. Příkladem je *dóm ve Florencii* navržený **F.Bruneleschim**.

Renesance v Itálii měla tři základní etapy:

quattrocento – (1420-1500), kdy centrem byla Florencie se stavbami: *kostel S.Lorenzo* (r.1421), *kaple Pazzi u kostela S.Groce* (**F.Bruneleschi**) a *palác Rucelai, kostel S.Andrea*, (T.L.B.Alberti);

cinquecento – (1500-1540), s centrem v Římě. Příkladem staveb jsou *S.Pietro* (D.Bramante); *palác Pandolfinni, vila Madama* (R.Santi). Počátek stavby chrámu sv.Petra, *palác Farnese* (A.da Sangall).

pozdní – (1540-1580) v Římě byl dostavěn *sv. Petr*, (M.Buonarotti + G.B.Vignolo); (J.Sansovino); (A.Palladio)

Města

Probíhala výstavba měšťanských domů a paláců, které se hromadily kolem náměstí, jehož dominantou byl palác vládce. Ideální města vznikala po vzoru antických (různé mnohostěny) - *Palma Nuova* (V.Scamozzi), *Freundstadt* (J. Vaubana), *Nové Zámky, Leopoldov*.

Území Čech, Moravy a Slezska:

Byly vybudovány nové zámky v Jindřichově Hradci, Českém Krumlově, Telči. Přestavba zámků proběhla v Moravské Třebové, Velkých Losinách, Opočnu a Litomyšli. Na Pražském hradě byl postaven letohrádek Belveder a u Prahy letohrádek Hvězda.

Významní architekti byli F.Bruneleschi, T.L.B.Alberti, D.Bramante, R.Santi, A.da Sangall, M.Buonarotti, G.B.Vigolo, J.Sansovino, A.Paladio, P.della Stella a O.Avotalis.

Literatura:

[1] ERLANDE-BRANDENBURG, Alain. *Cathedrals and castles: building in the Middle Ages*. New York: H.N. Abrams, 1995. Discoveries (New York, N.Y.). ISBN 08-109-2812-4.

[2] *The Medieval castle*. St. Cloud, Minn: North Star Press of St. Cloud, 1988. ISBN 978-081-6620-036.

[3] KUTHAN, Jiří. *Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století*. 2. rozš., podstatně přeprac. vyd. České Budějovice: Růže, 1977.

[4] MAREČEK, Jiří. *Zahrada*. Praha: NORIS, 1992. ISBN 80-900-9081-8.